

Rodinná výchova v súčasnom kultúrnom prostredí

Ivan Podmanický, Zuzana Podmanická

PODMANICKÝ, I., PODMANICKÁ, Z.: Family Education in the Present Cultural Environment. *Studia Aloisiana*, 3, 2012, 1, s. 33 – 40.

The article deals with family importance in the present cultural environment. The perspectives are supported also by results of the European surveys about the family policy. It onward implies the possible foundations for realisation of the family policy and the family education. There is clarified axiological basis of the family education in the context of education in the Slovak Republic.

Keywords: family, family life, family education, family policy, ethics, pro-social behaviour

„Rodina je prvou školou spoločenských cností,
ktoré sú potrebné každému spoločenstvu.“

Gravissimum educationis

Uvádzaná myšlienka z *Gravissimum educationis*, deklarácie o kresťanskej výchove, naznačuje smerovanie nášho zamyslenia: význam rodiny a výchovy v súčasnom kultúrnom prostredí. Napriek postmodernej dobe so všetkými jej vplyvmi na spoločnosť, kultúru i jednotlivcov, chcú ľudia, bez ohľadu na svoje konfesiónálne alebo svetonázorové zameranie, žiť v rodine, alebo aspoň túžia takto žiť. Neprekvapuje nás to, keďže v rodine a prostredníctvom rodiny sa môžeme dozvedieť, čo to znamená byť človekom. Vzájomná láska medzi mužom a ženou, nachádzajúca plné vyjadrenie v ich deťoch, otvára taký rozmer vzťahov medzi blíždymi, aký inde neexistuje. V nich človek nadobúda vedomie, že je ako človek bez akýchkoľvek podmienok vzácny. Ani práca, ani spoločenská prestíž, individuálne ciele a ani množstvo priateľov nemôžu nahradiť to, čo človek môže prežívať v rodine.

Rodina je sama osebe optimálnou životnou formou, pretože osoby v nej žijúce sa môžu vnímať ako jedinečné individuality, prijímané také, aké sú, bez ohľadu na kvality svojich schopností, zdravotného stavu či

spoločenského postavenia. Jej základom je vnímanie subjektu vo vzťahoch, čo podľa „sociálnej koncepcie človeka“ (Ch. Taylor) znamená, že nie sme odkázaní sami na seba, ale rozvíjame svoje „človečenstvo“ práve v kontexte sociálnych väzieb s inými.

Netrúfame si povedať, že človek, ktorý žije sám, nemôže žiť dobrý a hodnotný život. Napriek tomu celková spokojnosť tých, ktorí žijú v partnerstve alebo v rodine, je štatisticky jednoznačne vyššia.¹ Paradoxne, napriek rôznym kultúrnym a spoločenským zmenám, je manželstvo stále vnímané ako dyadický zväzok (*coniugium*), ktorý má záväzný aj duchovný rozmer, lebo ako usporiadaný zväzok presahuje hranice i možnosti individua, je základným priestorom pre komplementaritu. Výstižne to dokumentujú pojmy *compleo*, *completum* (plniť, doplňovať), ktoré majú vo svojom kmeňovom základe sloveso *plecto* – vplietť, pliesť, čiže vytvárať vzájomne doplnený celok.²

Uvádzané dôvody nie sú jediné, pre ktoré môžeme povedať, že rodina má pre spoločnosť nezastupiteľný význam. Na jednej strane starostlivosťou o svojich starých a chorých členov jej robí nenahraditeľnú službu a na druhej strane venovaním sa mladej generácii potvrdzuje svoje privilegované miesto na tvorbu a ochranu humánnych hodnôt, ktoré umožňujú prežiť tak spoločnosti, ako i jej kultúre.³

Na takomto základe postavená rodina je aj v súčasnom „krízovom období“ stále vysoko cenená referenčná hodnota, dôležitá pre stabilitu spoločnosti, čo dokazujú mnohé štúdie, realizované doma i v zahraničí. Zo všetkých spomenieme aspoň výsledky Eurobarometra z roku 2008. Eurobarometer tvorí sériu prieskumov, ktoré zadáva sekcia Analýz verejnej mienky Európskej komisie. Jedna jeho časť bola venovaná práve skúmaniu oblasti rodinného života. Zameriavala sa na

- úroveň spokojnosti s rodinným životom,
- súčasné problémy rodiny,
- rovnováhu medzi pracovným a osobným životom,
- riešenie starostlivosti o deti,
- politiky napomáhajúce zlepšovanie situácie.

Oslovení respondenti boli vo veku od 15 rokov a vybraní náhodným výberom v počte asi 1 000 respondentov z každej členskej krajiny. Zameriame pozornosť na úroveň spokojnosti s rodinným životom; hlavné závery možno zhrnúť do niekoľkých bodov (graf 1, tab. 1):

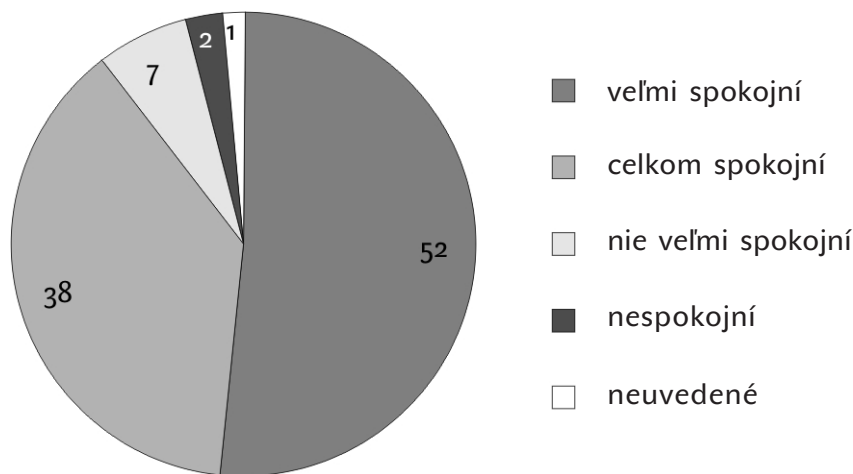
1 Porov. LUKASOVÁ, E.: *Rodinné šťastie*. Bratislava : Lúč, 2009, s. 8.

2 Porov. MRÁZ, M.: *Matrimoniológia*. Študijný materiál pre študentov. Trnava : Pedagogická fakulta, 2009 (nepublikované).

3 Porov. MARSCHÜTZ, G.: Rodinná kultura verus bezohledná sociální struktura. In: *Rodinná politika a životní styl*. Sborník z konference. Praha : Národní centrum pro rodinu. 21.4.2008 http://www.rodiny.cz/f/Image/fotkyNCR/sbornik_o8.pdf

Spokojnosť s rodinným životom v EÚ²⁷ (v %)

Graf 1

Zdroj: Eurobarometer 2008

- Úroveň spokojnosti s rodinným životom bola vysoká v celej EÚ, predovšetkým však v strednej a severnej Európe. 9 z 10 respondentov s ním vyjadrilo spokojnosť.
- 52 % povedalo, že sú veľmi spokojní so súčasnou situáciou, a menej ako 1/6 vyslovila s rodinným životom nespokojnosť.
- Mladší respondenti odpovedali častejšie, že sú veľmi spokojní s rodinným životom (56 % vo veku 15 – 39 rokov).
- Zosobášení a kohabitujúci odpovedali častejšie, že sú veľmi spokojní s rodinným životom (58 %), ako respondenti z jednočlenných domácností a domácností s jedným rodičom (58 % vs. 37 %), respondenti z prvej skupiny menej často uvádzali nespokojnosť (6 % vs. 17 % a 19 %).
- Respondenti s vyšším vzdelaním odpovedali častejšie, že sú veľmi spokojní s rodinným životom (56 % s najvyšším vzdelaním vs. 46 % s najnižším vzdelaním), a menej často uvádzali nespokojnosť (8 % vs. 12 %).

Z ostatných výsledkov zvýraznime ešte dva zaujímavé fakty. Na spokojnosť respondentov s rodinným životom vplýval aj počet detí a určitý stav sociálnych istôt. U respondentov s deťmi a bez detí neboli zistené výrazné rozdiely v celkovej úrovni spokojnosti, ale respondenti bez detí uvádzali menej často odpoveď „veľmi spokojní“ (47 % vs. 59 % – respondenti s tromi a viac deťmi). Druhý fakt sa dotýkal vnímania sociálneho statusu a spoločenskej prestíže respondentov. Ľudia, ktorí sú zamestnaní, uvádzali vyššiu úroveň spokojnosti s rodinným životom ako robotníci a nepracujúci (46 % vs. 50 %). Takisto respondenti s finančne dobrým zabezpečením boli náchylnejší odpovedať častejšie, že sú spokojní s rodinným životom, ako respondenti s finančnými ťažkosťami (95 % vs. 65 %).

Spokojnosť s rodinným životom v krajinách EÚ27

Tab. 1

	Total N	% Very satisfied	% Fairly satisfied	% Not very satisfied	% Not at all satisfied	% DK/NA
EÚ27	27 081	51,8	38,1	6,5	2,4	1,3
COUNTRY						
Belgium	1 002	62,8	29,3	5,2	1,5	1,2
Bulgaria	1 002	36,7	37,8	10,1	6,9	8,4
Czech. Rep.	1 003	42,1	42	10,7	3,7	1,5
Denmark	1 000	74,5	22,3	1,9	0,8	0,4
Germany	1 010	52,1	38,8	5	2,8	1,3
Estonia	1 001	28,5	50,3	16	3,1	2,2
Greece	1 000	41,7	45,3	7,9	3,9	1,2
Spain	1 005	51,3	41,7	5,4	0,9	0,7
France	1 000	52,5	39,7	4,6	2,4	0,8
Ireland	1 001	71,2	25,5	1,7	1	0,6
Italy	1 012	41	46,9	9,5	1,7	0,8
Cyprus	1 006	48,7	44,1	4,8	2	0,4
Latvia	1 007	32,1	47,9	15,5	3,2	1,5
Lithuania	1 002	38	37,9	18,7	3,4	2
Luxembourg	1 004	59,4	35,8	3,3	0,7	0,8
Hungary	1 002	37,5	41,3	13,6	7	0,6
Malta	1 003	54,4	35,5	6,2	1,7	2,1
Netherlands	1 000	71,4	20,2	2,7	0,3	5,4
Austria	1 005	66,2	27,9	3,7	1,5	0,8
Poland	1 001	51,6	35,4	7,8	3,6	1,5
Portugal	1 009	36,3	44,2	15,5	3,2	0,9
Romania	1 002	37,7	43,2	13,1	4,4	1,6
Slovenia	1 002	46,7	46,4	3,8	2,4	0,8
Slovakia	1 002	42,6	46,2	9,1	1,1	0,9
Finland	1 000	53,8	41	4,3	0,3	0,6
Sweden	1 000	66,9	29,2	2,6	0,9	0,4
United Kingdom	1 000	66	29,7	2,3	1,2	0,8

Zdroj: Eurobarometer 2008

Sme si vedomí limitov uvádzaných zistení, ale niekoľko momentov si predsa zvýrazníme. Keďže rodinné prostredie môžeme vnímať ako súhrn všetkých podnetov materiálnej a duchovnej povahy, ktoré pôsobia na jednotlivých členov rodiny, spokojnosť s rodinným životom pravdepodobne úzko súvisí nielen s vnútornou kvalitou rodinného prostredia, ale aj s celkovou úrovňou ekonomiky spoločnosti a jej preferovanými hodnotami. Od nich závisí aj záujem o rodinnú politiku. Bez hodnotového záze-
mia majú ekonomika, veda alebo technika k rodine vzťah, ktorý môžeme označiť ako „štrukturálna bezohľadnosť“.⁴

4 Porov. MARSCHÜTZ, G.: Rodinná kultura verus bezohledná sociální struktura. In: *Rodinná politika a životní styl*. Sborník z konference. Praha : Národní centrum pro rodinu. 21.4.2008 http://www.rodiny.cz/f/Image/fotkyNCR/sbornik_o8.pdf

Viditeľne sa tento moment prejavuje vo výpovediach respondentov zo Slovenska. Ak porovnáme výsledky spokojnosti občanov EÚ s rodinnou politikou, vidíme zaujímavý rozpor. Vyše 88 % z nich je v podstate spokojných so svojím rodinným životom, ale s rodinnou politikou na Slovensku je viac alebo úplne spokojných iba 18,7 %. Hlbšej analýze pomerov u nás bránia minimálne dva faktory. Prvý, že podobné prieskumy v rámci národného zisťovania neexistujú. Druhým faktorom je zatiaľ absencia výsledkov posledného sčítania obyvateľstva z roku 2011, a tým chýba možnosť porovnať výsledky z prechádzajúceho sčítania v roku 2001.

Rodinná výchova

Azda každému človeku leží na srdci dobro tých, ktorých miluje, najmä detí a dospievajúcej generácie, lebo – okrem iného – od nich závisí budúce pokračovanie našej spoločnosti. Preto nemôžeme nemať starosť o ich formáciu, ktorá im má pomáhať orientovať sa v živote, rozlišovať dobré od zlého, podstatné od menej dôležitého.

Vychovávať nebolo v nijakom období ľahké. Predovšetkým dnes, keď je rozšírená mentalita či forma kultúry, ktorá spochybňuje hodnotu ľudskej osobnosti a života, ktorá relativizuje nielen dobro alebo poznanie, ale aj mnohé rituály, tradície, inštitúcie, a tým aj primárne prostredie človeka – manželstvo a rodinu. Zodpovednosť za to však nesieme my všetci, teda aj rodičia, učitelia, vychovávatelia, lebo nie vždy sa dostatočne spoločensky angažujeme v prospech dobra a čoraz viac sa vzdávame priamej výchovnej činnosti a zodpovednosti.

Pri diskusiách s laickou i odbornou verejnosťou na tému súčasná mládež sa stretávame s rozpornými tvrdeniami. Ak diskusia prebieha v intímnejšej atmosfére, končí sa obyčajne pri konštatovaní, že s mládežou je to čoraz horšie a čoraz ťažšie sa s ňou pracuje. Ak však prebieha diskusia na otvorených fórach, mladí ľudia sú v nej hodnotení ako skvelá nastupujúca generácia, ktorá má síce svoje problémy, ale na vážnejšie obavy či kritiku nie je dôvod. Žiaľ, k rozlúsknutiu tejto dilemy nevedie z našej strany vždy dobrá cesta. Namiesto toho, aby sme my dospelí načreli hlboko do vlastného vnútra a spytovali si svedomie, hľadáme „objektívne príčiny“ mimo nás a spontánne obviňujeme novú generáciu, akoby dnešné deti boli odlišné od detí narodených v minulosti. Pritom sú len odrazom doby, v ktorej existujú, a môžeme od nich očakávať len to, čo sme do nich vložili. Mnohé síce žijú v istom materiálnom blahobyte, využívajúc výdobytky nových technológií, ale na druhej strane zažívajú aj nezáujem dospelých, citovú prázdnotu, či dokonca násilie. Svet detí, s ktorými dnes pracujeme v školách, sa značne líši od toho, ako ho poznáme z nášho detstva.

Podľa J. A. Komenského je „snažší napraviť veci méně porušené, a že nejsou-li správné položené základy, ostatní se zřítí“. Človek je nielen *homo faber*, *homo poeta*, *homo ludens*, *sapiens*, *religiosus*, ale *homo educantus*,

ktorý na to, aby mohol byť sám sebou, potrebuje byť vychovávaný. Výchova mu umožňuje objaviť podstatu a zmysel života, vedie k poznávaniu seba samého i k uvedomovaniu si svojich limitov, čím naplňa cestu k múdrosti.⁵ Výchova neznamená vysvetľovať nejaké idey a nedá sa zúžiť len na informácie či strohé poučenie s poznámkou – nech si dieťa vyberie. Ono si vybrať môže za predpokladu, že je vedené ku kritickému mysleniu, utváraniu vlastných názorov, neskôr postojov, a ak má rozvinuté osobnostné kompetencie, umožňujúce mu vlastniť seba. Potom aj na základe získaných vedomostí je predpoklad, že dospeje k určitému rozhodnutiu.

Okrem tradičných, nenahradiateľných atribútov, ako sú bezpodmienečné prijatie, láska, viera, obeta a odpustenie, potrebuje rodinná výchova implicitne obsahovať aj triádu vzájomne prepojených kľúčových hodnôt, ktoré upevňujú rodinu – čas, rešpekt a vďačnosť.⁶

Čas patrí ku primárnym predpokladom rodinnej výchovy, lebo tá sa môže realizovať len v konkrétnych vzťahoch, ktoré si vyžadujú každodennú prítomnosť edukátora alebo rodiča. Každý skutočný vychovávateľ vie, že ak chce skutočne vychovávať, musí darovať niečo zo seba. Vychovávať znamená principiálne darovať sám seba. No ako sa to dá, keď každodenný čas rodičov, ktorý strávia s deťmi, sa pohybuje u otcov v priemere okolo piatich minút a matky ich začínajú v tomto pomaly dobiehať. Súčasná kultúra nás manipuluje do hektického zaťaženia, ktoré sa stáva ako by prirodzenou súčasťou aktuálneho statusu.

Výchovný vzťah je predovšetkým stretnutie dvoch slobôd – slobody vychovávaného a slobody vychovávateľa. V tomto priestore sa odohráva formácia k jej skutočnému pochopeniu. Nehovoriac o tom, že vychovávateľ je pre dieťa svedkom hľadania pravdy a dobra. Ono nemá vo svojom začínajúcom živote veľa istôt. Jednou z nich je práve prostredie milujúceho človeka, ktorý mu pomáha ho objavovať a uisťovať sa o hodnote života. Darovať čas znamená byť tu pre druhého, lebo o neho stojíme.

Rešpekt je slovo často znejúce v ľudskej komunikácii, ale nie sme si istí, že je aj rovnako chápané. Ak zaznie „rešpektujem ťa“, na prvé počutie to znie príjemne, ale je to naozaj vždy skutočný rešpekt, alebo iba jedno-ducho ľahostajnosť? Realizácia potreby milovať a byť milovaný, objavovať a byť objavený pomáha rozvíjať v dieťati „človečenstvo“ i motiváciu umožňujúcu premeniť zničujúcu rivalitu vo vzťahoch na stav vzájomného rešpektu a uznania. Slovo rešpekt obsahuje v sebe pôvodný latinský základ *spektare* – pozorovať, dívať sa.⁷ Symbolicky povedané, aj výchova sa dá realizovať len vtedy, keď sa rodič alebo vychovávateľ díva, pozoruje, vidí konkrétnu situáciu svojho zverenca. Vtedy ho poznáva a môže rešpektovať, čím zároveň v ňom rozvíja zdravú sebaúctu.

5 Porov. PINC, Z.: *Fragmenty k filozofii výchovy*. Praha : Oikymenh, 1999.

6 Porov. LUKASOVÁ, E.: *Rodinné šťastie*. Bratislava : Lúč, 2009.

7 Porov. FUCHS, E.: *Co dělá naše jednání dobrým?* Jihlava : Mlýn, 2003.

Triádu spomínaných hodnôt dopĺňa v rodinnej výchove *vd'ačnosť*. Spolu s časom i rešpektom vd'ačnosť upevňuje vzťahy, podporuje vzájomnú vnímavosť, citlivosť, empatiu a kultivuje prostredie láskavosťou. Prostredníctvom vd'ačnosti si rodičia i deti uvedomujú, že boli obdarovaní – jeden obohatený, druhý uznaný.⁸ Zároveň vd'ačnosť zbližuje a posilňuje pozitívne ladené sociálne správanie aj do budúcnosti. Niektorí rodičia sa občas domnievajú, že len oni musia svojim deťom stále niečo dávať, ale pritom zabúdajú, ako veľa od detí dostávajú. Prejaviť vd'ačnosť si vyžaduje pokoru a všímavosť, ale aj uznanie hodnoty druhého prostredníctvom jeho činu.

V súčasnosti sa môžeme stretnúť s tým, že deti (často i rodičia) berú mnohé veci ako samozrejmosť, nevidia za jednotlivými skutkami obetu či námahu niekoho iného, čo podporuje nielen rast ich egoizmu, ale aj napríklad deformáciu vzťahu k Bohu. V medziľudských vzťahoch vd'ačnosť zaceľuje trhliny, vyvoláva recipročné správanie a robí človeka lepším, lebo zvýrazňuje jeho pozitívnu stránku.

Do každej doby sa rodia deti, ktoré očakávajú od dospelých nielen bezpodmienečné prijatie a lásku, ale aj múdrosť, ktorá by im pomohla orientovať sa v realite života. Napriek negatívnym tendenciám súčasnej postmodernej doby nie je nutné, ani vhodné rezignovať a podľahnúť pesimizmu či ľahostajnosti. Naučme sa našu dobu prijímať a prinášať do nej to, čo sa z nej vytráca – vieru, nádej a lásku. Vtedy je predpoklad, že sa budú napĺňať slová Matky Terezy: „Musíme pamätať na to, že láska sa začína doma, a musíme mať tiež na pamäti, že budúcnosť humanity prechádza rodinou.“

Použitá literatúra

FUCHS, E.: *Co dělá naše jednání dobrým?* Jihlava : Mlýn, 2003.

ISBN 80-86498-03-4

LUKASOVÁ, E.: *Rodinné štastie*. Bratislava : Lúč, 2009.

ISBN 978-80-7114-725-1

MARSCHÜTZ, G.: Rodinná kultura verus bezohledná sociální struktura.

In: *Rodinná politika a životní styl*. Sborník z konference. Praha : Národní centrum pro rodinu. 21.4.2008 http://www.rodiny.cz/f/Image/fotkyN-CR/sbornik_o8.pdf

MRÁZ, M.: *Matrimoniológia*. Študijný materiál pre študentov. Trnava : Pedagogická fakulta, 2009 (nepublikované).

PINC, Z.: *Fragmenty k filozofii výchovy*. Praha : Oikoymenh, 1999.

ISBN 80-7298-004

Eurobarometer: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_247_sum_en.pdf (november 2011)

Mgr. Ivan Podmanický, PhD.
Pedagogická fakulta TU
Katedra pedagogických štúdií
Priemyselná 4, 918 43 Trnava
e-mail: ipodmanicky@pobox.sk

RNDr. Zuzana Podmanická
Štatistický úrad Slovenskej republiky
Sekcia sociálnych štatistík a demografie
Miletičova 3, 824 67 Bratislava
e-mail: zuzana.podmanicka@statistics.sk

Príspevok vznikol a bol podporený grantovou agentúrou VEGA – projekt č. 1/0065/09